

LINA PESTAL
Vienos universitetas

Sodininko Pranciškaus Skorinos vardas Austrijos valstybės archyve¹

Anotacija. Šioje publikacijoje supažindinama su rankraštiniu šaltiniu, kuriame Pranciškus Skorina minimas kitu, iki šiol nežinotu vardu. Austrijos valstybės archyve saugoma Bohemijos atminimo knyga, kurioje išlikę du įrašai apie Skoriną iš to laikmečio, kai jis dirbo Prahos karališkojo sodo sodininku. 1538 metų Vienos ir Prahos kanceliarijų susirašinėjimo įrašai apie sodininką Pranciškų pagrįstai interpretuojami kaip įrašai apie Pranciškų Skoriną.

Esminiai žodžiai: Pranciškus Skorina; Prahos karališkojo sodo sodininkas; Franncz Cetro; Francisco Cetro; Hilda Lietzmann; Ferdinandas I; Viena; Praha; Prahos Karolio universitetas; Ilja Lemeškinas; Georg Mittl.

Keywords: Francysk Skaryna; Franncz Cetro; the gardener of the Royal Garden in Prague; Francisco Cetro; Hilda Lietzmann; Vienna; Prague; Charles University in Prague; Ilya Lemeshkin; Georg Mittl.

Pranciškaus Skorinos profesinis kelias buvo labai įvairiapusis ir kupinas mįslingų posūkių. Jis buvo ne tik knygų leidėjas, rašytojas ir liturginis poetas, vertėjas, medikas, bet ir botanikas-sodininkas [10, 37]. Bohemijos karaliaus Ferdinando I Habsburgo Prahos karališkojo sodo sodininku Skorina dirbo ketverius metus (1535-05-22–1539-07-21) [6, 82]. Kadangi tuo metu karalius rezidavo Vienoje (tuo metu Ferdinandas I buvo Austrijos erchercogas, Bohemijos, Kroatijos ir Vengrijos karalius) ir tik retkarčiais lankydavosi Prahoje, tarp Vienos ir Prahos kanceliarijų vyko labai detalus susirašinėjimas. Didžioji dalis iš išlikusių XVI a. rankraščių saugoma Čekijos archyvuose, tačiau Austrijos valstybės archyve saugoma 1536–1540 m. Bohemijos atminimo knyga, kurioje yra du įrašai apie Prahos karališkojo sodo sodininką. Šiuos įrašus 1987-11-04 aptiko meno istorikė vokiečių Hilda Lietzmann [2, knygos naudotojų sąrašas]. Savo knygos *Žemiškieji rojai: XVI a. pirmosios pusės karališkojo sodo meno pavyzdžiai* straipsnyje „Prahos karališkasis malonumų sodas nuo pradžių iki 1650 metų“ autorė mini, jog pirmasis Prahos karališkojo sodo sodininkas buvęs austras Georgas Mittlas [7, 72]. 1528 m. jis pradėjo dirbti Vienos karališkojo sodo sodininku ir netrukus buvo išsiųstas į Prahą užveisti karališkojo sodo. Jis ten dirbo, kol dėl senatvės nebegalėjo eiti savo pareigų. Tada karalius Ferdinandas I 1535 m. gegužės 22 d. lydimoju raštu iš Vienos į Prahą atsiuntė „italų sodininką Pranciškų“ (vok. *welscher Gärtner Francisco*) [7, 73]. Jo užduotis buvo ne tik įkurti sodą ir rūpintis juo, bet ir jame įveisti Viduržė-

¹ Publikacija parengta pranešimo, skaityto 2017 m. lapkričio 8 d. Prahoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Pranciškus Skorina ir jo Prahos Biblija. Daugiakalbis LDK kultūros paveldas ir šiandiena“, pagrindu (*red. pastaba*).

mio jūros regiono augalų, taip pat ir citrusinių. Kaip tik pastarųjų priežiūrai buvo būtinas profesionalus sodininkas, turintis atitinkamos srities (šiandien galima sakyti – gamtos mokslų) žinių ir išsilavinimą, koks, galimai, ir buvo Pranciškus Skorina, baigęs medicinos studijas. Galimas dalykas, kad vienu metu Prahos karališkajame sode dirbo du sodininkai. Pagrindiniu iš jų, dėl profesionalumo, buvo paskirtas Skorina.

Šios publikacijos autorė peržiūrėjo šiuos Austrijos valstybės archyve saugomus šaltinius: Bohemijos atminimo knygą Nr. 301, apimančią 1531–1536 metus [1], Bohemijos atminimo knygą Nr. 302, apimančią 1536–1540 metus [2] bei karaliaus rūmų 1534 [3], 1535 [4], 1536 [5] metų finansų knygas. Tačiau įrašas apie Prahos sodininką 1535–1539 metais rastas tik Bohemijos atminimo knygoje Nr. 302, kur jis įvardytas kaip *Francisco Cetro* [1, 96v] bei *Franncz Cetro* [1, registras]. Šioje knygoje visi įrašai susisteminti pagal metus, mėnesius ir asmenvardžius kairės puslapio pusės išnašose arba pagal paryškintus asmenvardžius, esminius žodžius pastraipos pradžioje arba pastraipos pavadinime. Išnašose paprastai yra nurodyti asmenų vardai, kartais su pavardėmis, ar tik pavardės arba profesijos, arba kitos žymos, susijusios su asmeniu. Knygos pabaigoje yra registras, kuriame pagal abėcėlę išvardyti išnašose nurodyta apibrėžtimi pažymėti asmenys arba esminiai pastraipų žodžiai.

Kadangi nuo 2017 m. liepos 1 d. Austrijos valstybės archyve be leidimo galima fotografuoti be išimties visus fonduose saugomus dokumentus, tai toliau pateikiamos šios publikacijos autorės padarytos nuotraukos.

Sodininko Pranciškaus vardas randamas dviejose šios knygos vietose; abu įrašai padaryti 1538 metų liepos mėnesį [2, 96]:

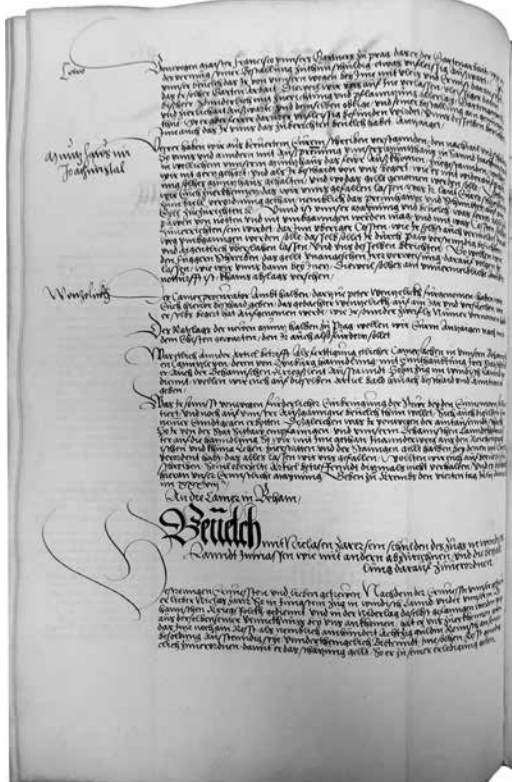
1) pirmoje 96v puslapio eilutėje, išnašoje, kairėje pusėje, nurodytas žodis *Cetro* reiškia, jog šios pastraipos 8 eilučių tekstas susijęs su šiuo asmeniu (žr. 1 pav.) ir jame kalbama apie Prahos sodininką *Francisco*. Tame pačiame puslapyje yra dar dvi išnašos su kitų asmenų vardais kaip nuorodos, jog atitinkamų pastraipų tekstai skirti šiems asmenims. Taigi, mus dominančioji, pirmoji, pastraipa prasideda sakiniu „*Děl meistro Pranciškaus, mūsų Prahos sodininko, ...*“ (originalo kalba: *Cetro Vonwegen maister francisco unnser Gartnar zu prag...* [2, 96v] (žr. 1 pav.).

2) Knygos registre ties raide *C* išvardyti asmenys, kurių pavardės prasideda raide *C*. Ketvirtoje eilutėje esantis įrašas *Franncz_ Cetro garter zu prag_ 96/* [2, registras] skirtas Prahos sodininkui, apie kurį rašoma 96v puslapyje (žr. 2 pav.).

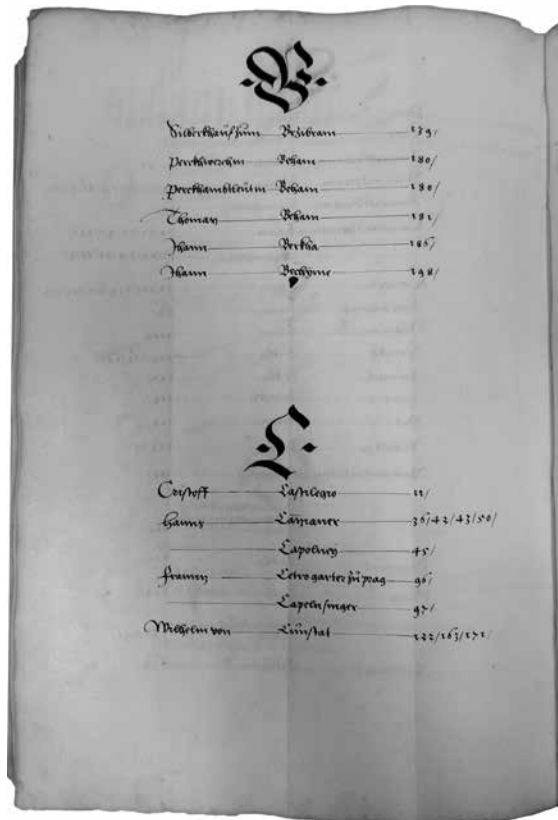
Cetro interpretacija. Šio straipsnio autorė vardą *Cetro* sieja su ispanišku žodžiu *cetro*, kurio reikšmės yra „skeptras, valdymas, turintis valdžią, viešpataujantis, meistro titulas“ [9]. Karaliui Ferdinandui I, gimusiam ir užaugusiam Ispanijoje, buvo savaiame suprantama, kad karališkieji rūmai turi turėti malonumų sodą. Todėl, tik atvykęs į Vieną, kai jau nebegrėsė turkų pavojus, pradėjo čia atkūrinėti nuniokotą karaliaus rūmų sodą. Prahoje situacija buvo kitokia: ten malonumų sodo dar nebuvo. Į Prahą buvo išsiųstas sodininkas, prieš tai dirbęs Vienoje, Georgas Mittlas, o jam dar tebedirbant, Ferdinandas I į Prahą išsiuntė kitą sodininką – *Francisco Cetro* [7, 73]. Ispaniškas vardas *Francisco* sąlygoja, jog ir jo priedas *cetro* gali būti ispaniškas žodis, reiškiantis *meistras* arba *viešpataujantis* [9]. Lietzmann, užtikrintai dar nežinodama, jog čia kalbama apie Pranciškų Skoriną, spėja, jog „atsižvelgiant į jo ispanišką vardą, jis galėtų būti kilęs iš Ispanijos“ [7, 73]. Žinant, jog Ferdinandas I malonumų sodo tradiciją atsivežė iš Ispanijos, galima prielaida, jog ir sodininką jis pavadino ispaniškai – *Francisco Cetro*.

Taip pat galima ir kita *Cetro* interpretacija: tai gali būti ir lotyniško žodžio *ceterus* (abl. sg. *cetero*) sutrumpinimas *ce'to* [8, 51]; *ce(t)ro*: lot. vns. įnagininko linksnis „kitu, sekančiu“. Toks sodininko įvardijimas grindžiamas tuo, jog jis buvo antras arba kitas sodininkas, pakeitęs pirmąjį.

Praho Karolio universiteto dėstytojas habil. dr. Ilja Lemeškinas siūlo dar kitokią interpretavimo versiją. Jo teigimu, vardas *Cetro* gali būti siejamas su Skorinos kilme ir tradicija humanizmo epochoje turėti lotynišką vardą, kas, beje, akademinėse su lotynų kalba susijusiuose veiklose esą būdinga ir dabar. Pranciškus Skorina gimė Polocke, kailiais ir oda prekiavusio pirklio šeimoje [10, 37]. Vėliau jo leidinių antraštinius lapus dažnai puošdavo odinio skydo atvaizdas. Todėl, savo pavardę susiejęs su odos sąvoka (baltarusių kalba *oda* yra *скура*) Skorina galimai išsivertė ją į lotynų kalbą žodžiu *cetro*, kuris susijęs su *caetra*, ae: lot. „mažas odinis skydas“.

1 pav. Puslapis 96v su *Cetro Francisco* įrašų pirmos pastraipos pirmoje eilutėje. Iliustracija iš: *Boehmische Gedenkbuch 302*, 1536–1540. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.

2 pav. Ištrauka iš knygos registro su *Franncz Cetro* įrašų ties raide „C“. Iliustracija iš: *Boehmische Gedenkbuch 302*, 1536–1540. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.

Apibendrinimas. Pranciškaus Skorinos gyvenimo tarpsniu nuo 1535 iki 1539 metų jis vadinosi arba buvo vadinamas *Francisco Cetro*. Apie tai byloja faktas – įrašas Austrijos valstybės archyve saugomoje XVI a. Bohemijos atminimų knygoje, kur dviuose vietose randamas įrašas apie Praho karališkojo sodo sodininką, o tuo metu sodininku ten dirbo Pranciškus Skorina. Tokio įvardijimo priežastys nėra žinomos. Galima tik daryti prielaidas ir bandyti jas pagrįsti atsižvelgiant į visas aplinkybes, susijusias su Skorinos kaip sodininko profesija bei kilme. Štai šios prielaidos:

1) Karaliaus Ferdinando I sumanymas užveisti malonumų sodą pagal ispanišką tradiciją, nes jis gimė ir užaugo Ispanijoje, buvo pagrindas, dėl ko jis, galimai dėl neaiškios Pranciškaus Skorinos kilmės ir Italijoje įgyto išsilavinimo, pavadino jį *cetro*: isp. „meistras“ [9] arba pagrindinis, vyriausiasis Praho sodininkas.

2) Skorina buvo antrasis Prahos karališkojo sodo sodininkas (pirmasis buvo Georgas Mitlas). Atsiųstas į Prahą, Skorina visų pirma turėjo užveisti Viduržemio jūros regiono augalus, ypač citrusinius. Kaip antrajam Prahos karališkojo sodo sodininkui jam buvo suteiktas vardas *cet(e)ro*: lot. „kitas, sekantis“ (t. y. kitu, sekančiu sodininku).

3) Skorinos įvardijimas *Cetro* gali būti siejamas su jo pavardėje atsispindinčia kilme ir jo paties pasirinktu atributu – odiniu skydu, puošiančiu jo leidinius. Žodis liet. *oda* atitinka balt. *ckypa*. O žodis *cetro* susijęs su *caetra*, ae: lot. „mažas odinis skydas“ [11].

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. *Boehmische Gedenkbuch 301. 1531–1536*. Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv.
2. *Boehmische Gedenkbuch 302. 1536–1540*. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.
3. *Hoffmanz Österreich Bücher (1500–1762)*. 183 Index und Protokoll Expedit (1534). Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.
4. *Hoffmanz Österreich Bücher (1500–1762)*. 183 Index und Protokoll Expedit (1535). Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.
5. *Hoffmanz Österreich Bücher (1500–1762)*. 183 Index und Protokoll Expedit (1536). Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv.
6. Lemeškinas, Ilja. Skorina ir Čekija. Karaliaus sodininkas ir jo šeima. In: *Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017, p. 78–87.
7. Lietzmann, Hilde. Der königliche Lustgarten zu Prag von den Anfängen bis in die Zeit um 1650. In: *Irdische Paradiese. Beispiele höfischer Gartenkunst der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts*. München [u. a.] : Deutscher Kunstverlag, 2007, p. 67–108.
8. *Manuali Hoepli. Dizionario di abbreviature latine ed italiane: usate nelle carte e codici specialmente del medio-evo riprodotte con oltre 14000 segni incisi ...* 6. ed., corr. Milano: Hoepli, 1985. LXXIII, 531 p.
9. [*Spanisch–Deutsch Wörterbuch*] [interaktyvus] [žiūrėta 2018 m. sausio 10 d.]. Interneto prieiga: <https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/spanisch-deutsch/cetro>.
10. Temčinas, Sergejus. Pagrindiniai Skorinos biografijos bruožai. In: *Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017, p. 37–48.
11. *Thesaurus Latino–Lituanicus* [interaktyvus] [žiūrėta 2018 m. sausio 10 d.]. Interneto prieiga: http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=caetra&antraste_kirciuota=caetra&submit=Ie%C5%A1koti.

Įteikta 2018 m. sausį